

*Дооранов Н.А., Шеров Ш.Б.***БАТКЕН ОБЛАСТЫНЫН ЛЕЙЛЕК РАЙОНУНУН
АЙЫЛ ӨКМӨТТӨРҮНҮН ТАРИХЫ***Дооранов Н.А., Шеров Ш.Б.***ИСТОРИЯ СЕЛЬСКОЙ УПРАВЫ ЛЕЙЛЕКСКОГО РАЙОНА
БАТКЕНСКОЙ ОБЛАСТИ***N. Dooranov, Sh. Sherov***HISTORY OF THE RURAL GOVERNMENT OF THE
LEYLEK DISTRICT BATKEN REGION**

УДК: 908

Баткен областынын Лейлек районунун түзүлүшү, айыл өкмөттөр жөнүндө маалымат, калкынын саны, мектептер, болуштарга бөлүнүшү, Түркстан АССРинен Кыргыз АССРине кошулушу, Лейлек районундагы жоопкерчилиги чектелген коомдор жөнүндө маалыматтар бар. Лейлек району Кыргызстандын түштүк-батышынан орун алган эң четки район болуп саналат. Кыргызстандын борбору Бишкек шаарынан 950 км, областын борбору Баткен шаарынан 140 км. аралыкта жайгашкан. Бүгүнкү күндө районду 9 айылдык округ, 1 шаар башкармалыгы түзөт. Райондо 47 элдүү пункттар болуп, анда 130000 миңден ашык адам жашайт. Лейлек районунун аймагында 54 орто мектеп, 6 башталгыч мектептери, 5 гимназия, 42 балдар бакчасы, 1 балдар чыгармачылык борбору, 1 өспүрүмдөрдүн дене тарбия клубу, 2 аймактык оорукана, 3 үй-бүлөлүк дарыгерлер борбору, 27 үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу, 22 ФАП, 1 санитардык эпидемиологиялык бекети бар.

Негизги сөздөр: реформа, координатор, өнөктөштүк, тарых, территория, волостор, көчмөн, чапкылдык, чыгаан, өкүлдөр, менчик чарба.

Приведены сведения о структуре Лейлекского района Баткенской области, сведения об айыл окмоту, населении, школах, делении на подразделения, присоединении Туркестанской АССР к Кыргызской АССР, обществах с ограниченной ответственностью в Лейлекском районе. Лейлекский район – самый удаленный район на юго-западе Кыргызстана. Столица Кыргызстана расположена в 950 км от Бишкека и в 140 км от Баткена, столицы области. Сегодня в состав района входят 9 сельских округов и 1 городская администрация. В районе 47 населенных пунктов, в которых проживает более 120 тысяч человек. В Лейлекском районе 54 общеобразовательных школы, 6 начальных школ, 5 гимназий, 42 детских сада, 1 детский творческий центр, 1 молодежный клуб физического воспитания, 2 районные больницы, 3 центра семейной медицины, 27 групп семейной медицины, 22 ФАПа. санитарно-эпидемиологическая станция.

Ключевые слова: реформа, координатор, партнерство, история, территория, волости, кочевые, элита, представители, частное хозяйство.

The article provides information about the structure of the Leilek region of the Batken region, information about ayil okmotu, population, schools, division into subdivisions, the annexation of the Turkestan ASSR to the Kyrgyz ASSR, limited liability companies in the Leilek region. Leilek district is the most remote area in the southwest of Kyrgyzstan. The capital of Kyrgyzstan is located 950 km

from Bishkek and 140 km from Batken, the capital of the region. Today the district includes 9 rural districts and 1 city administration. There are 47 settlements in the region, where more than 120 thousand people live. There are 54 secondary schools, 6 primary schools, 5 gymnasiums, 42 kindergartens, 1 children's creative center, 1 youth physical education club, 2 district hospitals, 3 family medicine centers, 27 family medicine groups, 22 FAPs in the Leilek district. sanitary and epidemiological station.

Key words: reform, coordinator, partnership, history, territory, parishes, nomadic, nomadic, elite, representatives, private economy.

Кыргыз республикасы демократиялуу коомду курууга багыт алгандыктан бийликти борбордон алыстатуу аркылуу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ролун күчөтүүнү көздөгөн саясат жүргүзүүдө. Кыргызстанда биринчи президенттин демилгеси менен КМШда биринчилерден болуп жергиликтүү өз алдынча башкарууну реформалоо башталган. Буга ылайык өлкөдөгү борбордук бийлик аймактарды башкаруу жана өнүктүрүү функцияларын жергиликтүү коомчулуктарга өткөрүп берүү менен катар эле координатордук жана өнөктөштүк укугун өзүнө калтырып келүүдө.

Кыргызстандын түштүк-батышына жайгашкан Лейлек району эң четки райондордон болуп саналат. Батыш, түштүк, түндүк, жактары Тажик Республикасынын Согди областы менен чектешип, чыгышы Баткен району менен чектешип турат. Мамлекеттин борбору болгон Бишкек шаарынан 950 км аралыкта ал эми Баткен областын борбору Баткен шаарынан 140 км. аралыкта, жалпы аянты 4,6 миң км.кв. түзүү менен орун алган. Исфана шаары райондун борбору болуп саналат. Райондун кыскача тарыхына кайрылсак: Россиянын составына Түштүк Кыргызстандын кошулуусу менен Лейлек административдик жактан Түркстан генерал-губернаторствонун Сыр-Дарыя областынын Кожент уездинин составына караган [1]. Уезддер территориялык географиялык белгисине карап, болуштарга бөлүнүп турган. Көпчүлүк болуштар өз ичине 1000-2000 түтүндү камтып, айылдар 100-200 түтүндү өз ичине алган. Болуштардын башкаруучулары жана

аксакалдары үч жылдык мөөнөт менен шайланышып, болуштун башкаруучулары аскер губернатору, ал эми айыл аксакалдары, уезд-начальниктери бекиткенден кийин кызматына шайланды деп эсептелип, өз иштерине киришкен. Бийлердин соту көчмөн элдер үчүн сакталып турган. Ошол мезгилде Лейлек, Сүлүктү аймагы Кожент уездинин төмөнкү болуштарына бөлүнгөн: Чапкылдык, Исфана, Бөксө-Сибирги.

Азыркы районубуздун бир бөлүгү Лейлек болуштугу деп аталып, Кокон уездине караган [2].

Ошентип, Лейлек району 1917-жылдан 1928-жылга чейин Түркстан АССРИнин курамында болгон. Көпчүлүк калкы кыргыздар болгон Боксо-Сибирги, Исфана. Чапкылдык, Байкесек болуштарынын Тажик республикасынын составында калып кетиши кыргыздарга бир топ кыйынчылыктарды алып келген. Мына ошондо Лейлек элинин чыгаан уулдары К.Бектемиров, Молдо Турсун, Молдо Шайдулда, Барат Кулчяев, Абдулла Кошбаевдер бир канча жолу Москвага кат жазып ошонун натыйжасында 1928-жылы 10-октябрда Бүткүл союздук Борбордук комитетинин токтому менен калкынын негизги басымдуу бөлүгү кыргыздар болгон Бөксө, Исфана, Чапкылдык волостору Кыргыз АССРинин курамына кирип Лейлек району болуп түзүлгөн [3].

Азыркы мезгилде 9 айылдык округ, 1 шаар башкармалыгы районду түзүп турат. Райондо 47 элдүү пунктар болуп, анда 120000 миңден ашык адам жашайт. Анын 69,1% кыргыздар, 25% өзбектер, 5% тажиктер, калкынын башка улуттардын өкүлдөрү түзөт.

Райондун жалпы аянты 34226 га, анын ичинен суулуу жерлерди 9694 га түзөт. 18 өндүрүштүк кооперативдер, жеке менчик чарбалар райондун айыл чарбасында иш жүргүзүшөт да 15 техникалык сервистер тейлеп турат. Андан тышкары райондо «Жибек-Жолу», «Ак-Тилек», «Алмаз», «Исфана» акционердик коомдору, «Кара-Алтын», «Бахус», «Ба хус-юг», «Арбет и К», «Лейлек-Кен» жоопкерчилиги чектелген коом ишмердүүлүктөрүн алып барышат.

Лейлек районунун аймагында 54 орто мектеп, 6 башталгыч мектептери, 5 гимназия, 42 балдар бакчасы, 1 балдар чыгармачылык борбору, 1 өспүрүмдөрдүн дене тарбия клубу, 2 аймактык оорукана, 3 үй-бүлөлүк дарыгерлер борбору, 27 үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу, 22 ФАП, 1 санитардык эпидемиологиялык бекети бар. 2 эс алуу паркы, 4 музей, 44 маданий мекеме, 1 борборлоштурулган китепкана, анын 1 балдар жана 26 айылдагы китепканалары иштейт. Райондо көмүрдүн, алтындын, нефтинин, чопонун, кварц кумунун ж.б. бир топ кен байлыктарынын запастары бар экени аныкталган.

Исфана: Лейлек районунун административдик борбору Исфана шаары болуп саналат. Бардык мезгилдерде Кокон хандыгында Улуу Жибек жолу Исфана шаары аркылуу өткөндүктөн Исфана шаарында эл көп жайгашкан. 1939 жылы Исфаналык сельсовет түзүлгөн. 2001-жылы Исфана айылына райондук деңгээлдеги шаар статусу ыйгарылган жана Исфананын шаардык кеңеши түзүлгөн. Бүгүн Исфана шаардык кеңешинин аймагы 53 155 чарчы км. калк 30 819 адамды түзөт, алардын 15 732 адам – Кыргызстан, 13 989 адам – өзбектер, 279 адам – башка улуттун өкүлдөрү. Исфана шаарында 10 орто мектеп, 2 башталгыч мектеп, 2 гимназия жана 5 бала бакча, кесиптик лицей, китепкана, 5 ФАП, ошондой эле райондук маданий борбор, стадион, 3 музей, балдар музыкалык мектеби жана чыгармачылык борбору, бала бакча жана эс алуу, спорттук комплекс, райондук борборлоштурулган оорукана, автобекет, ж.б. жайгашкан. Курамына шаардык кеңештин Исфана айылы кирет Гольбо, айылын Чимген, Тайлан айылы, село Ак-Булак, С. Анын ичинде айыл Садыков, айыл Калта-Кол, село Мырза-Пача жана айылы, Кара-Таш. Исфана шаары Лейлек районунун калктуу конуштарынын бири болуп саналат.

Лейлек районунун Тогуз-Булак айылдык округу. Тогуз булак дарыясы тогуз булактардан суу тегирменге келип, бир аз агым пайда болгон, ошондуктан ал Тогуз-Булак деп аталган. Калкы 10387 адамды түзөт. Калктын негизги бөлүгү айыл чарбасында иштегендер. Бүгүнкү күндө Айыл өкмөттөрүндө 5 жалпы билим берүүчү мектеп, 7 мектепке чейинки билим берүү мекемеси, 4 үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу, 3 ФАП, 3 айылдык маданият үйү, 4 айылдык китепканалар иштейт. Тогуз-Булак айылдык округу төмөндөгү айылынын тургуну: Кара-Булак, Тогуз-Булак, Айбике, миң-Жыгач, Гордой, Ай-саны

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек ара кызматынын Ысык-Көл облусу боюнча өкүлчүлүгүнүн биринчи орун басары Жылдыз Мамбеталиева маалымат берди. Коргон, Кара-Суу, Чүй, Кара-Терек жана Лейлек айылдары Лейлек айыл өкмөтүнүн бир бөлүгү болуп саналат. Бул аймакта үч улуттун өкүлдөрү жашайт, калктын жалпы саны 7560 адам болуп саналат. Анын айтымында, кызматкерлери казията Нарын облусунун студенттери жогорку мусулман руханий болду. Жердин жалпы аянты 1645 гектарды түзөт, алардын 335 гектары айдоо болуп саналат. айдоо жер, 1310 дп. Айыл округунда 4 Жалпы билим берүүчү мектеп, 4 бала бакча, 1 үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу, 1 фельдшердик-акушердик пункт, 1-клуб, 1 китепкана бар.

Шыйрак Катран – бир ири калктуу конуштардан чыкты. Катран айыл өкмөтүнө 7852 адам калкы Баран, Баул, Озоруш айылдары кирет. Айыл округунда бир поликлиника, 1 гимназия, 6 жалпы билим берүүчү мектеп, 3 бала бакча, 2 Фпа, клуб, айылдык базар бар. Айыл калкы негизинен айыл чарбасында иштейт. Анда райондун Кызыл-Жылдыз, Байзак, Чаек жана Көк-Ой айы ...

Сумбул айылдык округу-Сумбуль айылдык округу Өкмөт батыш бөлүгүндө жайгашкан, чыгышынан Тажикстан Республикасы менен чектешип турат. Бул айылдык округдун курамына Андарак, Искра, Сары-Дөбө, Көк-Таш айылдары кирет. Калк 15259 адамды түзөт. Сумбул айылдык округ, ар кандай башка райондун сыяктуу эле, айыл чарба багытталган. Жердин жалпы аянты 16435 гектарды түзөт, анын 699 гектары суу ресурстарын ээлейт. айдоо жери 399. Сумбула айыл өкмөтүнүн аймагында 7 жалпы билим берүүчү мектеп, 1 башталгыч мектеп, 4 бала бакча, 4 үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу, 1 бейтапкана иштейт.

Ак-Суу айылдык округу: Ак-Суу айылдык округ өкмөтү Кыргызстандын түштүк-батыш тарабындагы эң четки округ. Бул аймак Лейлек районунун түндүк-батышында жайгашкан жана Тажикстан Республикасы менен үч тараптан: түндүктө, түндүк-чыгышта жана батышта чектешет. Борбору Ак-Суу айылы болуп саналат. Курамына айыл аймагына караштуу чекилдек айылындагы Ак-Суу, Чуюнчу, Жаркыштак жана Кара-Камар. Калк 7138 адамды түзөт. Бул айыл округунун калкынын саны негизинен айыл чарбасына жарактуу. Жалпы аянты 12533 гектарды түзөт, анын ичинен 489 гектар суу болгон. Айыл Өкмөтүнүн негизинен төмөнкүлөрдү камтыйт сүттү өндүрүү камсыз кылышат. Айыл кеңешинин аймагында 6 жалпы билим берүүчү мектеп, 3 бала бакча, 1 оорукана, 4 Фап, 1 маданият үйү, 1 китепкана жайгашкан.

Кулунду айылдык округу: Лейлек районунда эң ири айылдардан болуп саналат. Кулунду айыл өкмөт-төрүнүн, Тажикстан Республикасы менен чектешет. Кулунду айыл өкмөтү Лейлек районунун түндүк бөлүгүндө жайгашкан. Айыл өкмөтүнө: Кулунда, Ак-Арык, Раззаков, Булак-Башы, Интернациональное, Максат айылдары кирет. Калк 21445 адамды түзөт. Кесиби - айыл чарба жана мал чарбачылыгы. Кулунду айыл өкмөтүнүн аймагында 7 жалпы билим берүүчү мектеп, 5 бала бакча, 1 техникалык лицей, 1 гимназия, 1 гимназия, 1 балдар музыкалык мектеби, 1 оорукана, 3 Фап, стадион жайгашкан.

Жаңы-Жер айылдык округу: Жаңы-Жер айылдык округу 1998-жылы Арка дарыясынын алабында

багбанчылык дайындалыштагы үч совхоздун базасында түзүлгөн жана төрт айылдан турат: Достук, Арка-1 (Борбордук), Арка-2 жана Жаштык. Жайгашуусу Жаңыж-Жер айыл өкмөтү Лейлек районунун түндүк-чыгышында жайгашкан. Түндүгүнөн Тажикстан Республикасы менен чектешет. Калктын саны 14 324 адамды түзөт, алардын 81,34% Кыргызстандын, 15% өзбектер, 3% тажиктер жана башка улуттардын өкүлдөрү. Жердин жалпы аянты 9646 гектарды түзөт, алардын 1315и - айдоо жерлери, 2123ү - көп жылдык өсүмдүктөр. Бул жүзүм, өрүк, миндаль, гранаталар ж.б. айылдын аймагында жайгашкан 4 орто мектеп, 1 эксперименттик гимназия мектеби, 4 бала бакча, 3 Фап.

Бешкент айыл округу: Бешкент айыл округу өкмөтүнүн төмөнкү айылдарды камтыйт: Бешкент, Кайрагач, Эски-Оочу, Андархам, Ак-ал Жерде. Бешкент айылы Баглан дарыясы менен өтөт. Аймактык кабарчынын маалыматы боюнча Калк 12194 адамды түзөт.

Маргил: Лейлек районунун чыгыш бөлүгүндө айыл өкмөтү жайгашкан. Бул Өкмөт өзүнө Марга, Даркхум, Даргаз жана Чурбек айылдарын камтыйт. Калк 4815 адамды түзөт. айыл округунун борбору болуп Марга айылы саналат. Маргил айыл өкмөтүндө 3 жалпы билим берүүчү мектеп, 2 бала бакча, 2 ФАП бар.

Жалпылап айтканда Кыргыз республикасынын Баткен областынын Лейлек району, республикабыздын эн алыскы аймагы болуп эсептелет, Лейлек районунда жашаган элдер негизинен дыйканчылык, мал чарбачылыгы менен турмуш тиричилигин өткөрүп келет. 2018-жыл «Региондорду өнүктүрүү жылында» Лейлек районунда көптөгөн алгылыктуу иштер болуп, Ош – Баткен – Исфана жолу бүттү, мектептер, бала бакчалар ачылып чон алгылыктуу иштер журуудо. Эгемен мамлекетибиздин кен келечеги үчүн өз салымын кошууда.

Адабияттар:

1. Бекаев М., Лейлек районунун топонимикасы, Исфана, 2010.
2. Кыргыз ССРинин энциклопедиясы, Ф., 1986.
3. Мадаминов Г. Лейлек жана Лейлектиктер, Б., 1998.
4. Мадаминов Г. Лейлек тарыхы, Б., 2000.
5. Турсунов Н., Развитие городских и сельских поселение северного Тажикстана, Душанбе – 1992-ж.
6. Сыдыкбаев Ч.М. Нурматовам Г.А. «Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун теориясы жана практикасы». Б.- 2017.
7. Шеров Ш.Б., Таиров К.А. Проблемы устойчивого социально-экономического развития регионов и мировая практика. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 10. С. 86-90.